

METAFÍSICA DE LA BELLESA EN SCHOPENHAUER

Joan Ordi Fernández

Professor de de Filosofia de l'Institut Guinovarda, Piera. Professor de Filosofia a l'ISCRVIC i de Teologia a l'IREL.

Presentació

La metafísica d'Arthur Schopenhauer (1788-1860) posa radicalment en qüestió la nostra confiança gairebé cega en un sentit racional del món. L'alta complexitat de la tecnologia i de les ciències actuals ens inclinen a cercar un refugi no-racional en el món de l'art, de la bellesa, de l'experiència estètica, que no sembla poder-se reduir a conceptes. Preguntem-nos, però, amb l'ajut de Schopenhauer si en l'art no hi ha res més que sensacions, emocions, sentiments. I potser descobrirem una profunditat metafísica insospitada.

Material de referència i biografia

Ens centrarem en les lliçons metafísiques de Schopenhauer de 1820 sobre allò que és bell. Primer recordem, però, la base biogràfica del pessimisme intel·lectual de l'autor: a) el convenciment que la mediocritat, l'engany i la incompetència dels homes acostumen a triomfar sobre allò que és excel·lent, vertader i gran; b) l'experiència que el sofriment és inherent a l'existència i cal aprendre a superar-lo; c) i el remei: aquesta vida dolenta i cruel només es fa suportable gràcies als breus moments que consagrem a activitats que transcendeixen les seves limitacions, com la religió, l'amor pur, el contacte amb la naturalesa, les lectures filosòfiques o literàries, la contemplació d'obres d'art, sobretot el gaudi de la música, la compassió i la renúncia mística al món. Segons M. Pérez Cornejo, Schopenhauer deu als escrits místics de Jakob Böhme la pista per afirmar en la voluntat el principi originari de la realitat i als escrits romàntics i exaltats de Wilhelm Heinrich Wackenroder sobre l'art la base de la seva futura teoria estètica. Però a Berlín també va avorrir les lliçons filosòfiques de Johann Gottlieb Fichte, car no permetien comprendre el misteri de l'art ni revelar l'enigma del món. En general, Schopenhauer va rebutjar tot el pensament de l'idealisme alemany, com el panlogisme hegelian, per vacu, abstracte i allunyat de qualsevol experiència concreta en què pogués descansar la filosofia. L'art i la mística, en canvi, expressaven per a ell un tipus de consciència que permet transcendir els límits del llenguatge i les formes a priori del principi de raó suficient: la causalitat, l'espai i el temps. I és així com podem connectar amb la veri-

table essència metafísica del món i de la vida. Ni les lliçons sobre Filosofia de l'art de Schelling ni les lliçons sobre l'estètica de Hegel, impartides entre 1817 i 1829, van convèncer Schopenhauer, de manera que el seu curs sobre Metafísica de la bellesa, que segueix el fil conductor traçat en el Llibre III de El món com a voluntat i representació, no força els fets estètics per fer-los encabir en un sistema dialèctic, sinó que, a l'inrevés, pretén elevar a la categoria del concepte les intuïcions i sentiments que s'originen en l'experiència estètica real, en la contemplació personal de les obres d'art i en el gaudiment de la música.

Tesis sobre la bellesa

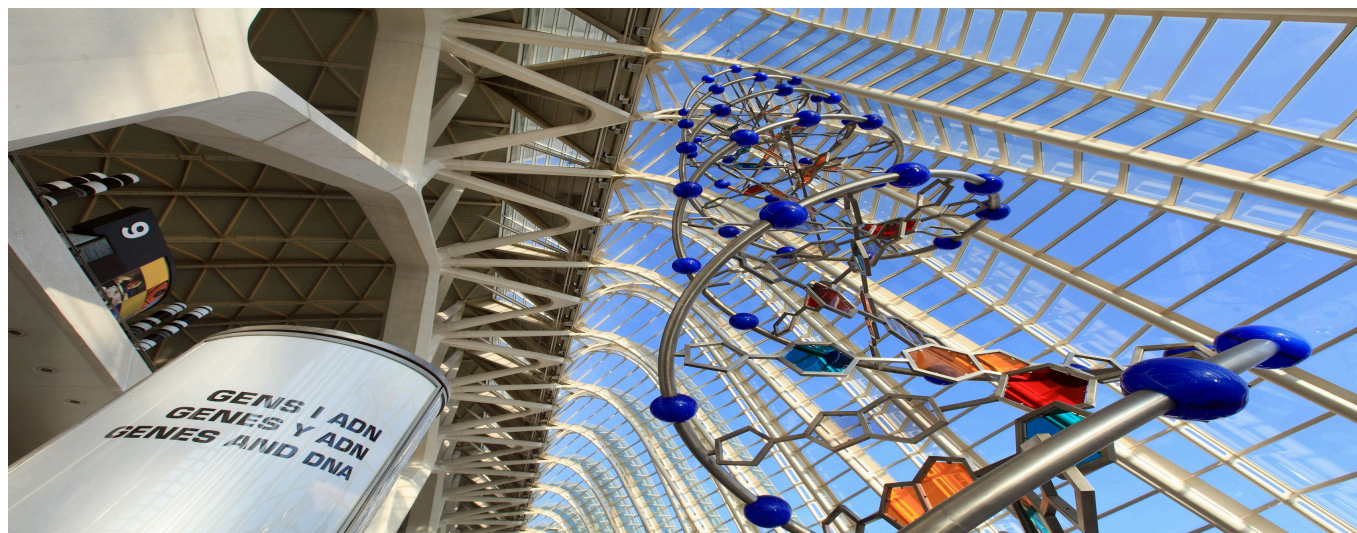
El text de Schopenhauer conté 17 lliçons, de les quals, en el curt límit d'aquestes planes, només podem destacar algunes idees centrals. Esperem, però, que engresquin a fer-ne la lectura completa.

I. Sobre el concepte de la metafísica de la bellesa

La metafísica de la bellesa investiga l'essència íntima de la bellesa, la bellesa en si: quin és l'objectiu comú a totes les arts?, quin és el fi de l'art en general i com cada art assolix aquest objectiu de manera particular? Consisteix en un tipus de coneixement absolutament específic de l'ésser humà, que està relacionat amb la nostra concepció global del món, amb el coneixement intuïtiu de l'autèntica essència del món: la voluntat. I la capacitat preponderant per aconseguir el coneixement de la bellesa és el geni.

II. Sobre les idees

Vist més enllà de la representació, el món és la cosa en si, i aquesta és la voluntat. I en tant que representació, el món és l'objectivació de la voluntat. L'essència de la voluntat entra així en el món amb un grau creixent de claredat i perfecció. I aquests graus són allò que Plató anomenava idees, com a formes invariables, ingènites i eternes de totes les coses. Les idees es manifesten en innumbrables individus i fenòmens particulars. La realitat oculta, doncs, és la vertadera: tant la cosa en si de Kant com la idea de Plató, i resta contraposada

al fenomen. la cosa en si ha d'estar lliure de totes les formes pròpies del coneixement. Mentre que la idea ja és objecte del coneixement, una representació, la cosa en si ja no ho és pas.

III. Sobre el correlat subjectiu de la idea

Ara bé, per la seva naturalesa i origen, el coneixement existeix per a servir la voluntat. Només el subjecte pur del coneixement pot conèixer la idea. Es tracta del subjecte que s'ha alliberat de la voluntat, del dolor i del temps, no pas l'individu, sinó el subjecte que gaudeix de la contemplació estètica de les coses, l'esperit que, elevat per una força especial, deixa de cantó la manera habitual de considerar, marcada pel principi de raó suficient, i passa a concentrar-se exclusivament en el què, la idea. Llavors tot el poder de l'esperit es dirigeix a la intuïció i se submergeix completament en ella. El subjecte perd la seva individualitat i la disposició del seu ànim passa a ser purament objectiva. Obté així la contemplació estètica. Manuel Pérez Cornejo comenta que l'experiència estètica i l'art tenen en Schopenhauer un caràcter, per dir-ho així, "visionari", que connecta amb l'experiència mística del tantra kalachakra, o "temps total", del vivaisme hindú (Muhakala), i que Schopenhauer coincideix amb el zen: és l'art i no pas la ciència el que permet de penetrar en el fons obscur de la vida.

IV. Diferència entre la idea i la seva manifestació

Si es vol conèixer l'essència d'una cosa, s'ha de captar la idea en la seva totalitat, de forma intuïtiva. Només el caràcter genèric és essencial i expressa la idea. La diversitat només afecta el fenomen, no pas la idea. La voluntat s'objectiva en graus de creixent perfecció, des de la planta, passant per l'animal i fins a l'ésser humà. El desplegament d'aquests graus només respon a les formes del principi de raó suficient per constituir la multiplicitat dels fenòmens. Els fenòmens, però, no són res més que una manifestació contingent de la idea. I només aquesta és l'objectivació adequada de la voluntat.

V. Contraposició entre ciència i art

L'art i la ciència tenen el mateix tema: el món tal com es troba davant nostre segons alguna part específica. La filosofia, en canvi, considera el món en la seva totalitat. Ara bé, la ciència considera els fenòmens del món seguint el principi de raó suficient, mentre que l'art ho fa amb total independència d'aquest principi. L'art es concentra en el que és essencial del món: les idees, que són la immediata i adequada objectivació de la cosa en si, la voluntat: «L'art reflecteix en les seves obres les idees eternes, captades mitjançant la pura contemplació; allò que és essencial i permanent de tots els fenòmens del món; i segons sigui el material que les reflecteix, obtenim l'art figuratiu, la poesia o la música. El seu únic origen és el coneixement de la idea; el seu únic fi, comunicar un tal coneixement.» (p. 118)

VI. Sobre el geni

El geni és la capacitat superior que possibilita la contemplació de les idees. La genialitat no és res més que una total objectivitat, una orientació totalment objectiva de l'esperit. La genialitat és la capacitat de comportar-se de manera purament contemplativa. El coneixement perd de vista així el seu interès, el seu voler i els seus fins. I de l'individu només resta el pur subjecte cognoscent, sense voluntat, totalment orientat a la idea, despreocupat de si mateix. El geni pot alliberar-se del servei a la voluntat i capta l'objecte, que és la idea, amb total claredat segons la seva essència més íntima. Les representacions del geni són més pures i estan alliberades de tota referència a la voluntat. Com més depèn de la voluntat, més tèrbol és el coneixement i més conscient esdevé dels objectes considerats com a simples motius de la voluntat. Només el geni aconsegueix produir una obra artística basada en la puresa de la intuïció. I ell mateix és una manifestació inusualment enèrgica de la voluntat, car en ell predomina la direcció espiritual que s'adreça vers allò que és intuïtiu.

VII. Sobre el fi de l'obra d'art

El geni reproduceix l'obra pura, separant-la de la realitat. «L'artista ens presta els seus ulls per a veure el món, i així, per mediació seva, participem del coneixement de les idees.» (p. 144) Només el geni capta la idea a partir de la realitat, bo i exposant-la en l'obra d'art, ja que té un percentatge de força cognoscitiva superior a la que cal per al servei de la voluntat individual. I l'obra d'art és un mitjà poderós que facilita el coneixement de la idea. Aquesta idea es representa amb total puresa en l'obra d'art.

VIII. Sobre el component subjectiu del plaer estètic

Un cop ingressa en la contemplació estètica, el subjecte és alliberat, per la bellesa de l'objecte, del coneixement de la seva pròpia voluntat i dels fins d'aquesta. El coneixement s'allibera, mitjançant un sentiment intern, d'haver de servir la voluntat. El subjecte ja no capta les coses en tant que satisfan la seva voluntat, sinó de manera purament objectiva, desinteressada, com a simples representacions, i no pas com a motius. Llavors es presenta la tranquil·litat per ella mateixa i d'una vegada per totes, en un estat de pura contemplació, d'obertura a la intuïció, gràcies a la bellesa, o sigui, a la forma de l'objecte que aconsegueix expressar significativament la seva idea. I l'artista sap fer dels objectes més insignificants el centre de la intuïció purament objectiva i amb la seva obra allibera l'individu de la voluntat. També la bellesa natural, en la seva plenitud, ens impulsa a la contemplació objectiva, ens trasllada a un estat de pur coneixement, despulats de tot voler. En la contemplació estètica desapareixen la felicitat i la desgràcia, ens oblidem que som individus, ens trobem simplement sent-hi, com un subjecte pur del coneixement, com l'ull còsmic que tot ho mira havent-se alliberat de tot voler. El pur coneixement de l'art ens ofereix un exemple de la possibilitat d'una existència que no consisteixi en el voler. De fet, per a Schopenhauer la redempció del món i del seu dolor només són possibles si es produeix un allunyament complet de tot voler i del món (fuga mundi).

IX. Sobre la impressió d'allò que és sublim

Pot ser que les formes belles de la naturalesa tinguin una relació hostil amb la voluntat humana, tal com aquesta se'ns mostra objectivada en el cos humà. Poden presentar-se amb un poder que superaria qualsevol resistència. Llavors resulten amenaçadores. En aquest cas tenim allò que és sublim en sentit dinàmic (Kant). I també pot passar que ens trobem davant d'una magnitud de les formes que sigui incommensurable i el cos humà quedi, per tant, reduït al no-res: és el sublim matemàtic. Hi ha una diferència entre el sentiment de la bellesa i el sentiment del sublim: aquest darrer sempre va acompanyat d'un permanent record de la voluntat, del voler humà en general, car procedeix de l'elevació per damunt de la relació hostil que l'objecte contemplat manté amb la voluntat objectivada en el cos humà. Schopenhauer esmenta diferents exemples de la impressió del sublim. Un n'és el profund silenci i la soledat que experimentem davant d'un espai immens. I diu que en la nostra capacitat per suportar o estimar la soledat sempre tenim un bon paràmetre per mesurar el nostre valor intel·lectual: és una crida a la seriositat, a la contemplació, separades de tot voler i de tota indignència.

X. Sobre el component objectiu del gaudi estètic, o de la bellesa objectiva

Què és pròpiament la bellesa? S'han de complir dues condicions: a) que l'individu no sigui ja conscient de si mateix com a individu i no es lliuri al principi de raó suficient, i b) que en l'objecte no conegui sinó la idea. En la contemplació de la bellesa resten 3 coses cancel·lades: el principi de raó suficient, la cosa particular i l'individu que coneix. La idea és la pura expressió de la cosa, la pura significació de la seva figura, la seva essència més íntima que s'obre davant meu i m'agrada. Per això tota cosa existent és bella: sempre la podem considerar de forma purament objectiva i al defora de tota relació. Tota cosa és expressió d'una idea. Fins i tot l'objecte més insignificant pot ser motiu de contemplació estètica. Cada cosa té la seva pròpia bellesa, ja que tot revela idees a través

de les quals s'objectiva la voluntat. I, contra Plató, també la poesia: «La poesia és, fins i tot, una ajuda per a la filosofia; un dipòsit d'exemples; un mitjà per estimular la meditació, i la pedra de toc de molts principis morals o psicològics. La poesia es comporta respecte de la filosofia com ho fa l'experiència respecte de la ciència.» (182) La poesia permet conèixer les idees, la pròpia essència interior representada per tots els fenòmens, la vertadera i íntima essència del món, que la filosofia ens permet de conèixer de manera total i universal. «Per consegüent, entre poesia i filosofia existeix la més bella harmonia, com la que existeix entre ciència i experiència.» (182)

Què ofereixen els capítols següents, XI-XVII? «Ara tractaré per separat les diferents arts i els seus efectes específics, per completar amb claredat i exhaustivitat aquesta metafísica de la bellesa.» (183) I disserta sobre l'arquitectura i l'art de canalitzar les aigües (hidràulica artística), l'arquitectura de jardins, la pintura de paisatge i d'animals, la pintura històrica i l'escultura, l'al·legoria, l'art poètica i la música. Ja no podem seguir-ne els detalls. Subratllem només la seva alta valoració filosòfica de la música, com comentarem tot seguit: la mateixa voluntat metafísica s'objectiva tant en les idees com en la música, tot i que de manera completament diferent. La música mai imita ni expressa el fenomen, sinó l'essència íntima de tot fenomen, que és la voluntat mateixa. El món fenomènic i la música són dues expressions diferents de la voluntat mateixa, que és l'únic terme mediador entre tots dos, el tertium comparationis. Per això, el món podria anomenar-se'l tant música encarnada com voluntat encarnada.

Comentaris personals

Per acabar presentem un parell de pensaments que ens suscita la metafísica de la bellesa de Schopenhauer, a tall d'impressions o reflexions personals.

1. L'essència del món és la voluntat. I l'objectivació més perfecta i elevada de la voluntat és la voluntat humana. Hi ha, doncs, una coincidència entre la voluntat i l'ésser humà. Tant és així que la coincidència sembla més aviat identitat: la voluntat seria la voluntat de l'home. Òbviament, no se sap ben bé què és la voluntat de què parla Schopenhauer, perquè en si ella mateixa no és analitzable mitjançant conceptes i no depèn de les formes del principi de raó suficient. Però sí que resulta intuïble en la mesura en què la trobem ben objectivada en la voluntat humana. D'altra banda, la mateixa voluntat humana, a diferència del coneixement guiat pel principi de raó suficient, és tan fosca i irracional - també en la creació artística - com la voluntat en general en què consisteix l'en-si del món. Per tant, sembla com si el secret del món consistís en la irracionalitat i fosc del voler humà, que en graus anàlogament diferents també es mostra actuant en els nivells de realitat per sota del de l'ésser humà. O sigui, que podria ser que Schopenhauer hagués pres la voluntat humana com a analogatum princeps del seu concepte general de voluntat, el qual no seria res més que una metàfora universalitzada del voler humà, una espècie, doncs, d'antropomorfisme somort aplicat a tota realitat i a la realitat com un tot. És correcta aquesta lectura? I també: es pot fer descansar el sentit de la bellesa i de l'art en una voluntat metafísica irracional?

2. La música és sorprenent en ella mateixa, no només pels efectes psicològics que causa en els éssers humans. Consisteix en un llenguatge sense paraules. Diu, per tant, sense afirmar res. No resulta permeable als conceptes perquè no és racional. Però tampoc és absurda, ja que parla el mateix llenguatge de la voluntat i té l'efecte metafísic més directe, intens i important entre totes les arts. Ofereix el mitjà més adient per fer callar la nostra contradictòria voluntat, que sempre està volent i volent i es nega ella mateixa. Ens allibera també de la racionalitat dels principis del coneixement i ens dóna accés directe a la cosa més important de totes: l'en-si del món, permetent-nos neutralitzar-lo de manera eficaç. És un misteri, doncs. Com el de la mateixa voluntat, que no se sap si és humana o ultrahumana. En el fons, el misteri de la música és el mateix que el de la voluntat, ja que aquesta s'expressa directament a través de les idees i a través de la música, com si tingués dos canals paral·lels que de manera diversa transmeten el mateix. El fons de la realitat és musical. La filosofia només pot expressar-lo a través de conceptes generals. La filosofia i la música diuen el mateix, o sigui, res, perquè no poden dir el que no s'ajusta al principi de raó suficient. Parlen sense parlar. Diuen amb un dir que no és racional, però tampoc absurd, fals o inútil. Al contrari, el que intenten expressar és la cosa més important de totes, que per això mateix ja no és una cosa com totes, sinó el sentit últim de tota cosa. I si la filosofia pogués oferir una perfecta i completa explicació conceptual de la música, es trobaria havent explicat l'essència mateixa del món. Ara bé, sorgeixen aquí algunes preguntes inevitables: aquest honor tan gran atribuït a la música, ¿és aplicable a tot tipus de música, o Schopenhauer hauria canviat de parer si hagués pogut conèixer a l'avançada els estils i gèneres musicals que s'han originat després de la seva època, després dels seus apreciadíssims Beethoven i Rossini? Si la filosofia i la música són com dues filles diferents de la mateixa mare, no hi hauria d'haver una perfecta convertibilitat entre música i filosofia? No s'hauria de dir que la música és, en el fons, filosofia, de la mateixa manera que la filosofia seria, en el fons, música? En altres paraules, podria la música fer un dia completament prescindible l'existència de la filosofia?

3. Altres qüestions ja tindrien un caire molt més particular i no farien res més que prolongar el diàleg amb l'autor sobre aspectes concrets d'algunes de les seves afirmacions. A tall d'exemple, valguin els següents. Schopenhauer redueix l'arquitectura a expressió plàstica del conflicte entre pes i suport, i treu valor a altres característiques estètiques que tradicionalment s'han considerat pròpies de la bona arquitectura: ordre, simetria, mesura i proporció, equilibri... La seva lectura de l'arquitectura clàssica com una lluita per resoldre la tensió entre càrrega i sustentació el porta a devaluar altres consideracions estètiques. ¿No oblida així massa fàcilment que l'arquitectura també és una obra d'art, o sigui, que resol

el problema pràctic immediat de sustentar càrregues justament cercant la manera de fer-ho bellament? El problema sembla, doncs, consistir en el mateix concepte de bellesa. Per a Schopenhauer, la bellesa consisteix en l'expressió intuïtiva d'idees, que són les objectivacions de la voluntat. Però la bellesa és bella perquè expressa idees o expressa idees bellament? On cau l'accent? Pot una metafísica de la bellesa entesa com a voluntat oferir una explicació completament satisfactòria de la bellesa? És cert que la bellesa – també l'arquitectònica – manifesta idees i aquesta és la raó per la qual trobem en la bellesa una profunditat que ens fa mirar les coses belles més enllà de la superfície. Ara bé, no és la bellesa una realitat que s'imposa per ella mateixa? No té valor en si al marge de ser canal d'expressió d'un altre ordre de realitat o realitats? Es poden identificar simplement bellesa i voluntat? I per què no aleshores voluntat i lletjor? És la voluntat bella per ella mateixa, de manera que quan s'expressa en les arts no pot fer-ho sinó bellament? I com és que hi ha també un art lleig?

Massa preguntes. I massa fàcils, perquè posem en joc el principi de raó suficient, mentre que Schopenhauer ens invita a abandonar-lo per afrontar bé consideracions relatives a l'art, a la metafísica, al sentit del món, a la realitat profunda... Però també són inevitables, perquè la mateixa invitació a l'irracionalisme metafísic es fa en nom de la metafísica, com la metafísica que es considera més adequada per interpretar el món. De manera que es produeix la inevitable paradoxa que, si ens prenem seriosament Schopenhauer, no podem deixar de plantejar-nos la necessitat d'entendre metafísicament la vida, però si ho fem, hem d'acabar anul·lant la possibilitat metafísica d'explicar conceptualment l'essència del món. Crec que aquest plantejament paradoxal és el que Wittgenstein va aprendre a desenvolupar personalment com a clau de la seva primera filosofia del llenguatge. En el Tractatus es troba silenciosament actiu Schopenhauer.

